

Comparison of the Multicultural Counseling Competencies of Tehran's counselors with Different Ethnicity in Dimensions of Knowledge, Awareness and Skill

مقایسه صلاحیت های مشاوره چندفرهنگی مشاوران قومیت های مختلف شهر تهران در ابعاد دانش، آگاهی و مهارت

Maryam Diba Vajari, Abdollah Shafia Abadi, ^۳ معصومه اسماعیلی،^۲ عبد الله شفیق آبادی،^۱ مریم دیبا واجاری،^۴ ابوالفضل کرمی

پذیرش نهایی: ۹۲/۲/۳۱

پذیرش اولیه: ۹۱/۱۲/۱۹

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۱/۱۶

Abstract

This study investigated the effectiveness of group cognitive behavioral therapy, group logo therapy and the combination of these methods in the increase of social adjustment in maladjustment students. The sample of the study included 60 maladjustment male students in the 2nd district of Rey city who were recognized maladjustment by adjustment inventory of high school students (AISS). Then, they were randomly divided into four groups. All the students completed the social adjustment scale, developed in the University of California, in the pre-test step. The first group underwent group cognitive behavioral therapy, the second group underwent group logo therapy, the third group underwent both group CBT and group logo therapy, and the fourth group (control group) received no intervention. Then, in the post-test step, California's social adjustment scale was administered in four groups. Changes occurred in the four groups were compared through analysis of variance and post-hoc test. Results of the analysis of variance showed that social adjustment scores increased significantly in the post-test ($P < 0/001$). Results of Tukey's test indicated that the three treatment methods had an effect in increasing the students' social adjustment, but the combination of group cognitive behavioral therapy and group logo therapy had better effect than the two separate treatment methods. As a whole, results of this study showed that the combination treatment could increase the social adjustment significantly.

Keywords: Group Cognitive Behavioral Therapy, Group logo Therapy, Social Adjustment, Maladjustment Students.

چکیده

این پژوهش اثرات درمان شناختی - رفتاری گروهی، معنی درمانی گروهی و تلفیق آنها را بر افزایش سازگاری اجتماعی دانش آموزان ناسازگار مورد بررسی قرار می دهد. نمونه ی پژوهش ۶۰ دانش آموز ناسازگار در مدارس ناحیه ۲ شهر ری بود که با استفاده از مقیاس سازگاری دانش آموزان دبیرستانی (AISS) ناسازگار تشخیص داده شدند. سپس به صورت تصادفی به ۴ گروه تقسیم شدند. تمام دانش آموزان مقیاس سازگاری اجتماعی کالیفرنیا را در مرحله ی پیش آزمون پاسخ دادند. برای گروه اول درمان شناختی - رفتاری گروهی، گروه دوم معنی درمانی گروهی و گروه سوم درمان ترکیبی از هر دو روش به کار گرفته شد و گروه چهارم هیچ گونه مداخله ای دریافت نکردند. سپس مقیاس سازگاری اجتماعی کالیفرنیا در مرحله ی پس آزمون در چهار گروه اجرا شد. تغییرات چهار گروه با استفاده از آزمون های تحلیل واریانس و آزمون تعقیبی مورد مقایسه قرار گرفت. نتایج تحلیل واریانس نشان داد افزایش نمره های سازگاری اجتماعی در پس آزمون معنی دار بوده است. نتایج آزمون توکی نشان می دهد که هر سه روش درمانی در افزایش سازگاری اجتماعی دانش آموزان مؤثر بوده اند ولی درمان تلفیقی در مقایسه با دو روش درمان به طور جداگانه اثربخشی بیشتری داشته است. به طور کلی نتایج این پژوهش نشان می دهد که درمان تلفیقی می تواند به طور معناداری سازگاری اجتماعی دانش آموزان ناسازگار را افزایش دهد.

کلیدواژه ها: درمان شناختی - رفتاری گروهی، معنی درمانی گروهی، سازگاری اجتماعی، دانش آموزان ناسازگار.

۱. (نویسنده مسئول)، دانشجوی دکتری دانشگاه علامه طباطبایی maryam.diba@yahoo.com

۲. استاد دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۳. استادیار دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۴. استادیار دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

مقدمه

نگرش‌ها و ارزش‌های فرهنگ‌های مختلف آگاه گردد، و در عین حال برای مراجعان نیز مشخص می‌شود که دیدگاه شخصی آنان نیز شناخته شده و محترم است (تادلک^۲، ۲۰۰۹). سو و همکاران (۱۹۹۲) مشاوران را به اهمیت آگاهی از هویت آن‌ها هشدار می‌دهد، زیرا به عقیده‌ی او این اطلاعات بر جلسات مشاوره‌ای تأثیرگذار است. به عقیده‌ی فینی (۱۹۹۲) مشاور چندفرهنگی فردی است که از صلاحیت‌های چندفرهنگی لازم برخوردار بوده و اهمیت هویت قومیتی را در فرایند مشاوره درک می‌کند. از نظر ایشان اهمیت هویت قومیتی ترکیبی از هویت فردی و هویت اجتماعی است. از نظر فینی و اونگ (۲۰۰۷) رشد هویت قومی در طول فرایندی اتفاق می‌افتد که از دوره نوجوانی شروع می‌شود و افراد به تدریج اطلاع می‌یابند که چه کسی هستند و به کدام گروه اجتماعی تعلق دارند.

هویت قومیتی بر عواملی متمرکز است که افراد از خانواده، فرهنگ، و نحوه برقراری ارتباطات اجتماعی کسب می‌کنند و نشان‌دهنده‌ی این امر است که افراد قومیت‌های مختلف مشابه هم فکر و عمل نمی‌کنند (تورس، ۲۰۰۶). این امر زمانی می‌تواند حائز اهمیت باشد که در جامعه‌ای متشکل از فرهنگ‌های مختلف، مشاوران با مراجعان مختلفی در فرایند مشاوره درگیر هستند. فرهنگ، ارزش‌ها و هویت قومیتی را در خودپنداره فرد ثبت می‌کند، لذا هر فرد با زمینه‌ی قومیتی خاص، دارای خودپنداره‌ای خاص بوده که به آن ارج می‌نهد (ورین، ۲۰۰۱). درک این مفهوم ارزش بسیار زیادی در فرایند تغییر افراد قومیت‌های مختلف دارد.

یکی از عوامل تأثیرگذار در رشد صلاحیت‌های مشاوره‌ی چندفرهنگی کسب تجربه است. تجربه‌ای که با کسب اطلاعات جدید از مراجعان اقوام مختلف حاصل می‌شود، در نحوه‌ی پیشبرد فرایند مشاوره تأثیرگذار است، زیرا درک این نکته که فرد چگونه خود را معرفی می‌کند، در کمک به مراجع می‌تواند مفید واقع شود. و به همین ترتیب عدم اطلاع از هویت قومیتی آن‌ها می‌تواند منجر به ایجاد سدّی

وقتی موضوعات مربوط به روانشناسی و خوشبختی اجتماعی با همه چالش‌ها و تعددش در زندگی معاصر مطرح می‌شود، منابع و ماهیت درمانی ما را به بررسی عمیق ملزم می‌کند (هاشمند^۱، ۲۰۰۸)؛ بدین معنی که مشاوران امروز صرف نظر از منطقه و محل کار خود باید توجه داشته باشند که با تنوعی از جمعیت روبرو هستند. جوامع گوناگون دارای فرهنگ‌های خاص خود هستند؛ فرهنگی که راهنمای رفتار، رخدادهای، و انتظارات مربوط به خود است (سو و سو، ۲۰۱۲). "فرهنگ، شیوه‌ی زندگی و امری محوری برای انجام تمام اعمال ما است. بدین لحاظ همه ما نماینده‌ی فرهنگ مان هستیم. لذا در شکل‌گیری جامعه چند فرهنگی، نحوه‌ی پذیرش ارزش‌های فرهنگ‌های مختلف، بزرگ‌ترین چالش ما است. این که چگونه به طور حرفه‌ای با این چالش‌ها مواجه شویم، قابلیت زیستن و زمینه‌ی تربیتی ما را تعیین می‌کند. پس اگر اهمیت فرهنگ را مداوماً انکار کنیم، به انکار واقعیت اجتماعی دست زده ایم. بنابراین لازم است که صادقانه با این چالش مواجه شویم، زیرا عنصری به حق برای اندیشیدن است" (پونتروتو و همکاران، ۲۰۰۱).

باید توجه داشت که در حوزه‌ی مشاوره، هر مراجعی باید جدا از ملاحظات و پیش‌داوری‌های خاص مشاور تحت درمان قرار گیرد؛ بدین معنا که مشاوران باید از وجود تفاوت فرهنگی در میان اعضای گروه‌های قومی آگاه باشند (زونکر، ۲۰۰۶). به اعتقاد سو و سو (۲۰۰۸) مشاور باید به موضوعاتی نظیر فرهنگ، و قومیت حساس باشد، زیرا فرهنگ و قومیت در همه‌ی ما نشانه‌ی عملکرد رشد شخصیتی ماست. لذا آشنایی مشاور از این عناصر سبب می‌شود که از پیش‌داوری‌ها و تعصبات خود، آگاه بوده و درک کند که مراجع چه می‌خواهد و در قبال آن او چه می‌تواند پیشنهاد کند.

صلاحیت مشاوره‌ی چند فرهنگی انبوهی از عوامل فردی است که مشاور را قادر می‌سازد تا از

². Tadlock

¹. Hoshmand

قوی بین مراجع و مشاور گردد.

عدم شناخت از نحوه ی تفکر و رفتار مراجع، عاملی است که سبب می شود تا مشاور به بیراهه رود. لذا اگر مشاور درکی صحیح از آداب و رسوم و فرهنگ و عملکرد مراجع داشته باشد، رفتار و باورهای مراجع را چندان عجیب و غریب تفسیر نخواهد کرد (آشور و همکاران، ۲۰۰۴ به نقل از تادلک، ۲۰۰۹). مشاورانی که شرایطی را برای مراجعان خود به وجود می آورند تا به شیوه ی سنت ها و مراسم خود، در معرفی خود و مشکل شان آسوده خاطر باشند، دارای سطح بالایی از صلاحیت چندفرهنگی هستند (بوستون، ۲۰۰۹). از این منظر است که سو و همکاران (۱۹۹۲) به مشاوران توصیه می کنند تا نظام باورهای مراجعان را بشناسند، برای آن ارزش قائل باشند و برای مراجعان این امکان را به وجود آورند که انتظارات و ایده های خود را بر اساس نقطه نظرات خود بیان کنند، نه از نقطه نظر مشاور. لذا به عقیده بن شف و رول (۲۰۰۸)، در برنامه های آموزشی رشته ی مشاوره باید یادگیری خصوصیات هویت های قومیتی همواره مد نظر قرار گیرد، زیرا برای مشاوران این امکان را فراهم می سازد تا سوگیری های فرهنگی ای که ممکن است به جلسات مشاوره ای انتقال یابد، را به چالش بکشند و به تفاوت های بین فرهنگ های مختلف احترام گذاشته و در نتیجه مسائل مراجعان را بهتر بشناسند (به نقل از استریت، ۲۰۱۰).

مدل های متعددی از صلاحیت مشاوره چند فرهنگی وجود دارد نظیر مدل میان فرهنگی هرینک و والکرز (۱۹۹۳)، مدل لاک در مورد فهم فرهنگی (۱۹۹۸)، مدل روان درمانی چند فرهنگی میرز (۱۹۹۹)، مدل هو در مورد فرهنگ درونی شده (۱۹۹۵)، رویکرد ساختارگرایی اجتماعی گونزالز، بیورز، و گاردنر (۱۹۹۴)، و مدل سه سویه سو (۲۰۰۱). لازم به توضیح است که ارزیابی سه عنصر اصلی مشاوره چند فرهنگی (دانش، آگاهی، مهارت) توسط محقق در این پژوهش برگرفته از مدل سه سویه سو است که جدیدترین مدل در این حوزه می باشد، لذا در نظر داشتن هر مؤلفه دیگری براساس مدل های دیگر می تواند بنا به ضرورت،

جزء عناصری از صلاحیت های مشاوره ای باشد، ولی به واسطه ی این که این مدل جدیدترین مدلی است که توسط سو، فردی که رهبری این جنبش را به عهده دارد، ارائه گردیده است، محقق نیز به تبعیت از ایشان، این سه مؤلفه را مهم ترین مؤلفه در صلاحیت های مشاوره چند فرهنگی دانسته، و فقط به این سه مؤلفه بسنده نموده است.

براساس فرهنگ لغت آکسفورد آمریکا (۲۰۰۵)، **دانش**^۱ عبارت است از حقایق و اطلاعات کسب شده از طریق تجربه یا تحصیل آن؛ به عبارتی دیگر دانش عبارت است از، فهم نظری یا عملی یک موضوع (اریکسون و همکاران، ۲۰۱۰ بر اساس دیکشنری آکسفورد، ۲۰۰۵). از نظر تادلک (۲۰۰۹) دانش عبارت از درک مشاور از دیدگاه های دیگران و موانع سیاسی- اجتماعی و شخصی به واسطه ی تفاوت فرهنگی است (سو، آردوندو، و مک دیویس، ۲۰۰۰ به نقل از تادلک، ۲۰۰۹). این بعد از صلاحیت می تواند بر موقعیت مشاوره تأثیرگذار باشد، به گونه ای که اگر مشاور اهمیت دانش را درک کند می تواند آن را طی کار با مراجعان فرهنگ های مختلف به کار گیرد (سودواسکای، تاف^۲، گوتکین^۳ و وایز^۴، ۱۹۹۴ به نقل از بوستون، ۲۰۰۹). از نظر فسنیگر^۵ و ریچی^۶ (۱۹۹۷)، **آگاهی**^۷ عبارت است از اطلاع از موانع، محدودیت ها، سطوح آسایش، و توجه بی قید و شرط به فرهنگ های دیگر (به نقل از تادلک، ۲۰۰۹). آگاهی، نیازمند تشخیص مشاور از فرضیات، ارزش ها، و تعصبات خود است، و قویاً بر خودآگاهی^۸ مشاوران تمرکز دارد، ضمن این که از چگونگی تأثیرگذاری زمینه های فرهنگی بر تعاملاتی که با مراجعان فرهنگ های مختلف دارند، تأکید دارد (مینامی، ۲۰۰۸، به نقل از وسپیا، ۲۰۱۰). در محدوده ی آگاهی، مشاوران برای کاوش سیستم اعتقادی و نگرش های خود و مراجعان به چالش

1. knowledge

2. taffe

3. Gutkin

4. wise

5. Fassinger

6. Richie

7. Awareness

8. Self awarness

بودن آنان در موقعیت‌های چند فرهنگی پرداختند. گروهی آزمایشی متشکل از ۳۲ نفر از دانشجویان سفیدپوست برای ۱۵ هفته تحت آموزش مشاوره چند فرهنگی قرار گرفتند. گروه کنترل نیز که ۲۲ نفر از فارغ‌التحصیلان رشته‌ی مشاوره سفیدپوست بودند به مدت ۱۵ هفته تحت آموزش مهارت‌های مشاوره‌ای قرار گرفتند. به کمک مقیاس پیشرفت آگاهی نژادی سفیدپوستان، از آنها ارزیابی به عمل آمد. محققان دریافتند که آموزش چند فرهنگی هم در بهبود نگرش‌های هویت نژادی و هم در میزان راحت بودن شان در موقعیت‌های میان‌گروهی تأثیرگذار است. بنا به گفته‌ی محققان، برنامه‌های آموزش چند فرهنگی موقعیتی را پدید می‌آورد که سبب می‌شود کار آموزان در ارزیابی نگرش‌ها و اعتقادات خود نسبت به انواع هویت‌های نژادی دیگر تشویق شوند و احساس راحتی بیشتری داشته باشند (استریت، ۲۰۱۰).

چو (۲۰۰۴) در پژوهشی تحت عنوان «صلاحیت‌های دانش چند فرهنگی مشاوران: نژاد، آموزش، قومیت، و نگرش‌های حساس نسبت به فرهنگ»، به این نتیجه دست یافت که ۵ متغیر پیش‌بینی‌شده - مطلوبیت اجتماعی، نژاد مشاور، آموزش چند فرهنگی، هویت قومیتی، و نگرش‌ها نسبت به رنگ، به طور معناداری در واریانس صلاحیت چند فرهنگی تأثیرگذار هستند. کارگاه‌های چند فرهنگی برگزار شده در مورد هویت قومی و نگرش نژادپرستی، به طور معناداری مرتبط به آگاهی چند فرهنگی است. این یافته‌ها لزوم آموزش چند فرهنگی را مهم ارزیابی می‌کنند. در این پژوهش نمره‌های بالای هویت قومیتی با نمره‌های بالای صلاحیت‌های مشاوره در دانش و آگاهی چندفرهنگی ارتباط دارد. دلیل این ارتباط دو چیز است: دانستن هویت قومی شخص یک جنبه از خودآگاهی است و این یکی از صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی است. در واقع مشاوران سفیدپوست با آگاهی از هویت قومی، احتمالاً به صلاحیت مشاوره‌ای چند فرهنگی قوی دست می‌یابند. عامل دوم این که نگرش مثبت راجع به عضویت در گروه، داشتن بنیادی از دانش و آگاهی از تفاوت‌های فرهنگی بین مشاوران و مراجعان است.

کشیده می‌شوند، و به دنبال آن هستند که این موضوعات چگونه بر روابط آنها و مراجعان تأثیر می‌گذارد. مهارت عبارت است از تخصص^۱، توانایی یا زبردستی^۲ (وبستر، ۲۰۰۵)، و توانایی انجام کاری به به نحو احسن (اریکسون و همکاران، ۲۰۱۰ بر اساس دیکشنری آکسفورد، ۲۰۰۵).

بوستون (۲۰۰۹) معتقد است نحوه‌ی کاربرد مهارت‌ها و فنون توسط مشاوران، می‌تواند تعیین کند که آیا مراجع مشاوره را ادامه می‌دهد یا قطع می‌کند. از نظر وی حوزه‌ی مهارت صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی به مشاوران این امکان را می‌دهد تا جوانبی را بررسی کنند که شاید بین آنها و مراجعان شان متفاوت است. به طور کلی فقدان دانش، آگاهی و مهارت در طی کار با مراجعانی که از نظر فرهنگی با آنها تفاوت داریم، بر ارتباط بین ما و مراجعان تأثیر گذار است و ممکن است سبب عدم اطمینان از تشخیص و تفسیر صحیح گردد (گیل، ۲۰۰۶). این ابعاد صلاحیت چندفرهنگی، از اساس سبب می‌شود که متخصصان مشاوره از ادراک خود که متفاوت از مراجعان فرهنگ‌های متفاوت است، آگاه شوند. بدین جهت پونتروتو و پوتر (۲۰۰۳) اهمیت صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی را تا حدی می‌دانند که آن را به عنوان شرط اولیه برای انجام مشاوره معرفی می‌کنند.

کارلسون، برک، لی گو، کوهن، و کرسی (۱۹۹۸) پرسشنامه آگاهی، دانش، و مهارت چند فرهنگی را برای ارزیابی ارتباط بین دانش، آگاهی، مهارت و میزان آموزش نحوه‌ی چند فرهنگی بودن دانشجویان به کار بردند. این پرسشنامه توسط دآندرا، دانیل، و هک در سال ۱۹۹۰ ساخته شده بود. یافته‌ها نشان داد که برای ارائه‌ی بهتر خدمات مشاوره‌ای به مراجعان اقلیت، مشارکت در برنامه‌های آموزشی چند فرهنگی به افزایش ابعاد چند فرهنگی دانشجویان کمک می‌کند. در پژوهش دیگری پارکر^۳ و همکاران (۱۹۹۸) به بررسی تأثیر آموزش در نحوه‌ی نگرش سفیدپوستان نسبت به هویت نژادی و میزان راحت

1. proficiency

2. Dexterity

3. parker

پیش بینی کننده‌ی رضایت مشاوره‌ای را برای مراجعان اقلیت قومی و نژادی بررسی کند. صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی یکی از این عوامل بود. در این پژوهش، گروه‌های نژادی و اقلیت قومی (آمریکایی، آفریقایی، آمریکایی-آسیایی، آمریکایی لاتین، سرخ پوستان آمریکایی) به کمک پرسشنامه‌ای مورد سنجش قرار گرفتند. نتایج نشان داد که رتبه بندی این مراجعان از صلاحیت چند فرهنگی مشاوران به طور معناداری با رتبه بندی که از رضایت مشاوره‌ای به عمل آوردند، تناسب داشت. در پژوهش دیگری که کی کا ناساکول (۲۰۰۸) به منظور بررسی صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی در میان اقلیت‌های قومی نژادی و کارآموزان بین‌المللی روانشناسی انجام داد، نمونه‌ای به حجم ۱۵۹ نفر که در سطح دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترای روانشناسی بالینی و مشاوره بودند، انتخاب شدند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که وضعیت هویت خود^۲ و جهت‌گیری چندجانبه‌ای، دو عامل بسیار مهم در صلاحیت مشاوره چند فرهنگی هستند؛ وی دانش، آگاهی و مهارت را عامل مهمی برای یکپارچگی شخصیت معرفی می‌کند. این یافته‌ها اهمیت توانایی کارآموزان را در شناخت، ارزش، و پذیرش شباهت‌ها و تفاوت‌ها به عنوان بخشی از صلاحیت مشاوره چند فرهنگی شان برجسته می‌داند.

تنوع فرهنگی یکی از موضوعات مهمی است که باید توجه مشاوران را به خود جلب نماید. با تأمل در مطالب فوق و تفکر در این زمینه که یکی از ارکان مهم بهداشت روان برای رسیدن به اهداف متعالی، بهره‌وری از مشاورانی است که از صلاحیت و آموزش‌های لازم در این زمینه برخوردار بوده‌اند، به این نتیجه می‌رسیم که با توجه به تنوع زبانی، بافت قومی و فرهنگی ایران، می‌طلبید که توجه خاصی به صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی مشاوران ایرانی نمائیم؛ چرا که متأسفانه با وجود فرهنگ‌های متعدد، فقط اسطوره‌های گروهی که فرا تعمیم شده‌اند بازتابانده می‌شود، و این در حالی است که هیچ توجهی در زمینه‌ی اجرایی و

مال‌دوندو (۲۰۰۵) به بررسی عوامل تأثیرگذار بر صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی فارغ‌التحصیلان رشته مشاوره در دانشگاه ارکارنزاس پرداخت. هدف از انجام این پژوهش این بود که عوامل فردی و تحصیلی تأثیرگذار بر صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی فارغ‌التحصیلان رشته‌ی مشاوره را مورد بررسی قرار دهد. برای دستیابی به این اهداف، اهمیت این عوامل بر صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی این مشاوران بررسی شد. در نتایج حاصل تفاوت بین قومیت مشاوران و مجموعه‌ی صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی مشهود بود، و این در حالی بود که مشاوران غیرسفیدپوست خود را در حد بالاتری از آگاهی و دانش صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی ارزیابی کردند. فارغ‌التحصیلانی که در برنامه‌های آموزش صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی شرکت کرده بودند، در آگاهی و مهارت صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی خود را در سطح بالاتری ارزیابی کردند. پژوهش دیگری توسط بتز^۱ (۱۹۹۵) تحت عنوان ارتباط هویت نژادی و قومیتی در ادراک صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی انجام شد. هدف از انجام این پژوهش بررسی ارتباط بین نژاد، هویت قومی و برآورد اهمیت فرهنگی بود. محقق مدعی است که بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش، دیدگاه‌های سفید پوستان و آفریقایی‌های آمریکایی تبار از صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی افزایش یافته و بدین ترتیب بر ادبیات مشاوره در این زمینه افزوده شده است. بتز (۱۹۹۵) نتایج حاصل از این پژوهش را به این ترتیب اعلام می‌دارد: شرکت‌کنندگان، نژاد را در صلاحیت‌های چند فرهنگی، عاملی تأثیرگذار و مهم می‌دانند، از نظر شرکت‌کنندگان هویت قومیتی نیز از جمله عوامل تأثیرگذار دیگر برای صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی است، همچنین بین نژاد و هویت قومیتی در میزان اهمیتی که برای صلاحیت‌های مشاوره چند فرهنگی قائل هستند، تعامل وجود دارد.

کنستانتین (۲۰۰۲) پژوهشی انجام داد تا عوامل

². Self-identity

¹. Bets

جامعه و نمونه آماری

جامعه‌ی پژوهش شامل کلیه مشاوران شهر تهران است که از سال تأسیس سازمان نظام روانشناسی و مشاوره تا آخر شهریور ۱۳۹۱ پروانه اشتغال دریافت کرده‌اند و مشغول به کار می‌باشند. در مجموع و بر اساس آمار غیر رسمی در کل کشور حدود ۴۰۰۰ نفر پروانه اشتغال دریافت کرده‌اند و از این تعداد حدود ۲۰۰۰ نفر مربوط به شهر تهران هستند. نمونه در پژوهش حاضر شامل ۲۹۸ نفر است (۲۰۲ نفر زن و ۹۶ نفر مرد) که به صورت تصادفی ساده از دفاتر و کلینیک‌های شهر تهران انتخاب شدند. از آنجا که تنها فهرستی از ۱۴۵ دفتر و کلینیک مشاوره در سطح شهر تهران در اختیار محقق قرار گرفت، که مشخص نبود چه تعداد مشاور و روانشناس در آنها مشغول به کار هستند و یا فعالیت می‌کنند یا خیر، با روش تصادفی ساده ابتدا ۵۰ مرکز و کلینیک انتخاب و سپس ۲۰ مرکز دیگر نیز به طور تصادفی در نوبت قرار داده شد. محقق قصد داشت حدود ۳۰۰ مشاور و روانشناس را به عنوان حجم نمونه انتخاب کند. بر اساس نظر دلاور (۱۳۷۴) در مطالعات زمینه‌یابی برای گروه‌های اصلی ۱۰۰ نفر و برای زیرگروه‌ها بین ۲۰ تا ۵ نفر پیشنهاد شده است. طبق یک قانون کلی حجم نمونه می‌تواند بزرگ‌ترین اندازه ممکن باشد، اما به دلایل شرایط مختلفی که در انتخاب حجم نمونه دخالت داشتند نظیر وجود متغیرهای زیر، عدم تجانس جامعه، وجود گروه‌های مختلف، و عدم وجود اطلاعات دقیق از جامعه، محقق به این نتیجه رسید که حجم نمونه فوق‌الذکر را انتخاب کند. در عین حال بر حسب جدول کوکران نیز برای جامعه بین ۲ تا ۴ هزار نفر حجم نمونه ۳۰۰ تا ۴۰۰ نفر مناسب است.

ابزار

در این پژوهش ابزار پژوهش شامل پرسشنامه‌ی محقق ساخته تحت عنوان پرسشنامه ارزیابی صلاحیت‌های مشاوره چندفرهنگی است. این پرسشنامه از ۴۳ سؤال تشکیل شده است که در مجموع از ابزارها و روش‌های زیر گردآوری شده

علمی در سطح ایران در مورد صلاحیت‌های مشاوره چندفرهنگی صورت نگرفته است. لذا ضروری است که مشاوران خود را مجهز به ذره‌بینی به نام مشاوره‌ی چندفرهنگی کنند تا نحوه‌ی دیدن، ارزیابی، طبقه‌بندی و بررسی مراجعان را به بهترین نحو ممکن به انجام رسانند و صلاحیت لازم در این زمینه را کسب کنند. مشاوره چندفرهنگی در تلاش است تا در جهت کمک‌رسانی و ارائه خدمات بهداشتی هر چه بیشتر برای مراجعان فرهنگ‌های مختلف ارائه‌ی خدمت نماید. کشور ایران سرزمینی متشکل از فرهنگ‌ها، اقشار و اقوام مختلف با زبان‌های متفاوت نظیر آذری، کردی، لری، ترکمن، تالشی، مازندرانی، گیلکی، عربی، بلوچی و سایر اقوام بوده و واقعیت غیر قابل تردید آن است که نیمی از استان‌های کشور به طور مستقیم دارای تنوع قومی و زبانی هستند؛ و در واقع مسأله‌ی قومی و زبانی در ایران یکی از مهم‌ترین مسائل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی معاصر به شمار می‌آید. با توجه به تعدد این قومیت‌ها و زبان‌ها، انواعی از فرهنگ‌های مختلف را نیز شاهدیم که این خود سبب تفاوت‌های اساسی در شیوه‌ی عمل کردن و فکر کردن به طرق گوناگون می‌گردد، که گاه ممکن است حتی منجر به سوء تفاهم افرادی از فرهنگ جامعه‌ی دیگر گردد، هرچند مقصودشان یکی باشد. لذا همان‌طور که زونکر (۲۰۰۶) اشاره می‌کند، در مشاوره با افرادی که از فرهنگ‌های مختلف هستند، باید به میزان فرهنگ‌پذیری آن‌ها توجه کرد. چرا که به اعتقاد لیم کارل (۲۰۰۱)، اعضای فرهنگ‌های مختلف غالباً از مواجه شدن با واقعیت‌های گوناگون که معانی و تفاسیر مختلفی در میان فرهنگ‌های دیگر دارند، رنج می‌برند.

روش

در این پژوهش از روش زمینه‌یابی استفاده شده است. بررسی صلاحیت‌های مشاوره‌ای مشاوران شهر تهران در پی آن است تا از مشاوران، اطلاعاتی در زمینه دانسته‌ها، آگاهی‌ها و مهارت‌های آنان گردآوری کند. به همین لحاظ روش پیمایشی، روش مناسبی در این زمینه است.

جدول ۱. نتایج آزمون کروسکال و آلیس برای مقایسه دانش مشاوره ی چند فرهنگی گروه نمونه با قومیت های مختلف

قومیت	حجم گروه	میانگین رتبه ها	X2	درجه آزادی	سطح معنی داری
لر	۲۶	۱۳۴.۴۰	۲۱.۲۰۱	۷	۰.۰۰۳
آذری	۳۷	۱۷۶.۳۶			
عرب	۳۴	۱۳۰.۹۱			
فارس	۱۶۶	۱۴۶.۷۱			
کرد	۱۵	۲۰۹.۱۰			
گیلک	۱۳	۸۶.۷۳			
مازندران	۶	۲۲۲.۳۳			
ترکمن	۱	۱۲۸.۵۰			

نفر از متخصصان برجسته مشاوره و روانشناسی دانشگاه های علامه طباطبایی، خوارزمی، تهران، الزهراء (س)، و علوم تحقیقات مورد بررسی قرار گرفت. پاسخننامه بر مبنای کاملاً مناسب (۴)، مناسب (۳)، نامناسب (۲)، و کاملاً نامناسب (۱)، تنظیم شد و مقرر گردید سؤال هایی که نمره ۳ و بالاتر در کل پرسشنامه کسب می کنند، یعنی ۷۵٪ پاسخ دهندگان با آن سؤال ها موافق باشند، در پرسشنامه باقی بماند و در غیر این صورت بر اساس نظرات تشریحی پاسخ دهندگان اصلاح یا حذف شوند. بر این اساس تعداد ۳۲ سؤال ۸۶/۵ تا ۷۵٪ نظر موافق پاسخ دهندگان را به خود اختصاص داد. از ۱۱ سؤال دیگر در اکثر موارد متخصصان درخواست کلی اصلاح سؤال، بازنویسی سؤال، تغییر برخی کلمات، ویرایش، و جابجایی بُعد کرده بودند، که این موارد مورد توجه قرار گرفت، و نهایتاً یک سؤال حذف و یک سؤال به دو قسمت تبدیل شد. خرده مقیاس دانش چند فرهنگی از ۱۵ آیتم، خرده مقیاس آگاهی از ۱۷ آیتم، و خرده مقیاس مهارت از ۱۱ آیتم تشکیل شده است. ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه صلاحیت های مشاوره چند فرهنگی در بعد دانش ۰/۸۴۷، برای بعد آگاهی ۰/۵۱۲ و بعد مهارت ۰/۸۸۷ محاسبه شده است. ضریب آلفای کرونباخ کلی پرسشنامه برابر با ۰/۸۸۸ بود.

یافته ها

برای پاسخ گویی به سؤال اول پژوهش از روش آزمون آماری کروسکال و آلیس استفاده شد که خلاصه ای از یافته های این محاسبات در جدول ۱

است: پرسشنامه مشاوره چند فرهنگی^۱، مقیاس دانش، آگاهی، و مهارت چند فرهنگی^۲، پرسشنامه دانش، و آگاهی چند فرهنگی^۳، پرسشنامه محقق ساخته، و سؤالاتی که در نتیجه ی پژوهش پایلوت که با انجام مصاحبه از ۱۰ نفر از متخصصان رشته ی مشاوره و روانشناسی که سابقه ی طولانی در ارائه خدمات مشاوره ای داشتند، کسب شده است. پرسشنامه حاضر بر اساس مقیاس ۵ درجه ای لیکرت از خیلی زیاد تا خیلی کم درجه بندی شده است. ملاک نمره گذاری از ۱ تا ۵ در مقیاس فاصله ای است و به دلیل عدم توزیع نرمال و ناهمگن بودن نمونه به جای تحلیل واریانس، از آزمون آماری کراسکال و آلیس استفاده شده است. این ابزار خرده مقیاس دانش، آگاهی، و مهارت مشاوران را در رویارویی با مراجعان فرهنگ های مختلف در کشورمان مورد بررسی قرار می دهد. در ادامه پرسش هایی از جنسیت، رشته تحصیلی (مشاور یا روانشناس)، مقطع تحصیلی، زبان، محل اقامت، و احیاناً اگر دور از زادگاه شان زندگی می کنند، مدت زمان دور بودن از زادگاه را مورد بررسی قرار می دهد.

به دلیل این که چنین پرسشنامه ای برای اولین بار در ایران ساخته می شد و هیچ پیشینه ای از انجام کارهای پژوهشی در ایران موجود نبوده است، لذا پرسشنامه ساخته شده باید روایی صوری اش سنجیده می شد. بنابراین ابزار ۴۳ آیتمی توسط ۳۰

1. MCI: Multicultural Counseling Inventory

2. MKASS: Multicultural counseling Knowledge, Awareness, Skill Scale

3. MCKAS: Multicultural counseling Knowledge Awareness Scale

منتشر شده توسط سایت شخصی
 دکتر عبدالله شفیق آبادی
 www.dr-a-shafiqabadi.ir

جدول ۲. نتایج آزمون کروسکال و آلیس برای مقایسه آگاهی مشاوره‌ی چند فرهنگی گروه نمونه با قومیت مختلف

قومیت	حجم گروه	میانگین رتبه‌ها	X2	درجه آزادی	سطح معنی داری
لر	۲۶	۱۵۶۶۵	۱۳.۳۳	۷	۰.۰۶۴
آذری	۳۷	۱۵۷.۳۲			
عرب	۳۴	۱۴۱.۹۳			
فارس	۱۶۴	۱۴۵.۴۶			
کرد	۱۵	۱۹۴.۳۷			
گیلک	۱۳	۹۱.۹۲			
مازندران	۶	۱۹۶.۰۰			
ترکمن	۱	۹۴.۵۰			

جدول ۳. نتایج آزمون کروسکال و آلیس برای مقایسه مهارت مشاوره‌ی چند فرهنگی گروه نمونه با قومیت‌های مختلف

قومیت	حجم گروه	میانگین رتبه‌ها	X2	درجه آزادی	سطح معنی داری
لر	۲۶	۱۰۴.۹۸	۲۴.۶۳	۷	۰.۰۰۱
آذری	۳۵	۱۷۴.۰۹			
عرب	۳۴	۱۴۴.۴۶			
فارس	۱۵۸	۱۴۵.۷۴			
کرد	۱۵	۱۷۷.۸۳			
گیلک	۱۳	۷۹.۳۸			
مازندران	۶	۱۶۱.۶۷			
ترکمن	۱	۱۸۵.۵۰			

گزارش شده است. با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان گفت بین میزان دانش مشاوره‌ی چند فرهنگی مشاوران با قومیت‌های مختلف تفاوت معنی داری وجود دارد. با مقایسه میانگین‌های رتبه‌ای در می‌یابیم مشاوران با قومیت مازندرانی از نظر میزان دانش مشاوره‌ی چند فرهنگی، در رتبه‌ی اول قرار گرفته‌اند. مشاوران با قومیت گیلکی نیز از نظر میزان دانش مشاوره چند فرهنگی در رتبه آخر قرار گرفته‌اند.

نتایج حاصل مشخص نمود که بین میزان صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی مشاوران با قومیت‌های مختلف تفاوت معنی داری وجود دارد. بالاترین رتبه را مشاوران مازندرانی و پایین‌ترین رتبه را مشاوران گیلک در بین هشت قومیت مختلف مورد پژوهش در این پژوهش از نظر صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی به خود اختصاص داده‌اند. بدین ترتیب باید گفت صلاحیت‌های مشاوره‌ای چند فرهنگی مشاورانی که در شهر تهران اشتغال دارند متفاوت از همدیگر می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهشی که مالدونادو (۲۰۰۵) برای بررسی عوامل تأثیرگذار بر صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی انجام داد، عامل قومیت مشاوران را یکی از عوامل تأثیرگذار بر داشتن این صلاحیت دانست. نتایج این پژوهش در راستای پژوهش انجام

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان گفت بین میزان مهارت مشاوره‌ی چند فرهنگی مشاوران با قومیت‌های مختلف تفاوت معنی داری وجود دارد. با مقایسه میانگین‌های رتبه‌ای در می‌یابیم مشاوران با قومیت ترکمن از نظر میزان مهارت مشاوره‌ی چند فرهنگی در رتبه اول و مشاوران با

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان گفت بین میزان آگاهی مشاوره‌ی چند فرهنگی مشاوران با قومیت‌های مختلف تفاوت معنی داری مشاهده نشد. در واقع تفاوت‌های مشاهده شده در حدی نیست که بتوانیم آنها را معنی‌دار بنامیم.

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان گفت بین میزان مهارت مشاوره‌ی چند فرهنگی مشاوران با قومیت‌های مختلف تفاوت معنی داری وجود دارد. با مقایسه میانگین‌های رتبه‌ای در می‌یابیم مشاوران با قومیت ترکمن از نظر میزان مهارت مشاوره‌ی چند فرهنگی در رتبه اول و مشاوران با

درک این مفهوم، ارزش بسیار زیادی در فرایند تغییر افراد دارد. علاوه بر این، این مدل‌ها چهارچوبی مفهومی را شکل می‌دهند تا مشاوران با استفاده از این اطلاعات زمینه‌ای، پویایی‌های میان فرهنگی در ارتباطات مشاوره‌ای را بهتر درک کنند. با توجه به تفاوت بین صلاحیت‌های چندفرهنگی مشاوران دارای قومیت‌های مختلف در شهر تهران و تأیید این تفاوت توسط سایر پژوهش‌های انجام شده در دنیا، در درجه‌ی اول باید پذیرفت که لازم است در آموزش‌های رسمی (دانشگاهی) و غیر رسمی (کارگاه‌ها و دوره‌های آموزش) دانش و مهارت‌هایی گنجانده شود که نشانگر تفاوت‌ها و ویژگی‌های فرهنگی اقوام مختلف باشد. در درجه دوم تسهیلاتی برای تربیت مشاوران متناسب با فرهنگ‌های گوناگون صورت گیرد.

از جمله محدودیت‌های پژوهش، مربوط به آزمودنی‌ها است که به دلیل عدم آموزش قبلی آزمودنی‌ها و عدم آشنایی یا درک درست آنان از موضوع ممکن است نتیجه پژوهش را تحت تأثیر قرار داده باشد.

با توجه به این که این پژوهش در محیطی صورت گرفته است که دروس و دوره‌های آموزشی در مورد چندفرهنگی‌گرایی در مشاوره وجود نداشته است، در مجموع بر اساس نتایج پژوهش به متخصصان رشته مشاوره پیشنهاد می‌شود در زمینه اثرات آموزشی (رسمی و غیر رسمی) در پذیرش چندفرهنگی‌گرایی در مشاوره و رشد صلاحیت مشاوره چندفرهنگی پژوهش‌هایی انجام دهند. همچنین نظر به پیدا شدن تفاوت معنی‌دار، بین صلاحیت‌های مشاوره چندفرهنگی مشاوران از قومیت‌های مختلف، پژوهش‌هایی هم در این زمینه و هم درباره‌ی ماهیت تفاوت‌های فرهنگی مرتبط با مشاوره در میان اقوام مختلف صورت گیرد. دروسی در زمینه‌ی مشاوره‌ی چندفرهنگی و صلاحیت‌های مشاوره چندفرهنگی به سطوح مختلف تحصیلی مشاوره و روان‌شناسی اضافه گردد و در مرحله‌ی بعد در سطح کارشناسی ارشد و دکتری گرایش‌های مشاوره چندفرهنگی دایر گردد. سازمان نظام روان‌شناسی و مشاوره

شده حاضر، تفاوت بین قومیت مشاوران و مجموعه‌ی صلاحیت‌های مشاوره‌ای چند فرهنگی را نشان می‌دهد. و این در حالی بود که مشاوران قومیت‌های مختلف غیر سفید پوست در سطوح بالاتری از آگاهی و دانش صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی قرار داشتند. نتایج پژوهش کنستانتین (۲۰۰۲) نشان می‌دهد مراجعان از مشاورانی که از صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی بیشتری برخوردارند، احساس رضایت بیشتری دارند، و این خود نشان از داشتن آگاهی، دانش، و مهارت لازم در کار با مراجعانی است که تبحر لازم در این زمینه را کسب کرده‌اند. نتیجه‌ی پژوهش چو^۱ (۲۰۰۴) نیز نشان می‌دهد که قومیت‌های مختلف دارای صلاحیت‌های متفاوت مشاوره‌ای می‌باشند. ایشان دلیل رتبه‌ی بالای هویت قومی خاص با نمره بالای صلاحیت‌های مشاوره‌ای چندفرهنگی را مرتبط با دانش و آگاهی فرهنگی می‌داند، و دلیل ادعای او این است که اطلاع از هویت قومی شخص جنبه‌ای از خودآگاهی است؛ و این خود نشانه‌ی داشتن صلاحیت چندفرهنگی است که در ضمن وابستگی به قوم خود، با داشتن احساس امنیت و نگرش مثبت در میان اقوام دیگر، بنیانی از دانش و آگاهی از تفاوت‌های فرهنگی را کسب نموده است. کیکا ناساکول (۲۰۰۸) دانش، آگاهی و مهارت چندفرهنگی را عاملی مهم برای یکپارچگی شخصیت دانسته، و اهمیت توانایی کارآموزانی که در پی تکمیل این صلاحیت‌ها هستند را در شناخت ارزش، و پذیرش شباهت‌ها و تفاوت‌ها به عنوان بخشی از صلاحیت مشاوره‌ای چندفرهنگی شان برجسته می‌داند.

به طور کلی مدل‌های مختلف هویت قومی از جمله مدل‌های گانت^۲ (۱۹۹۴)، کاتز^۳ (۱۹۸۹)، فینی (۱۹۹۰)، روشن می‌سازند که چگونه فرهنگ‌ها، ارزش‌ها و هویت قومیتی را در خود پنداره فرد ثبت می‌کند و این که چگونه افراد زمینه‌های قومیتی مختلف، خود پنداره‌شان را می‌شناسند و به آن ارجح می‌گذارند (ورین، ۲۰۰۱).

1. Chao

2. Garrentt

3. Katz

<http://www.lib.umi.com/dissertations>.

Phinney, J.S. (1992). The multigrain. Ethnic identity measure: A scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 7(2), 156-176.

Phinney, J.S., & Ong, A.D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of counseling psychology*, 54(3), 271- 281.

Ponterotto, J.G. & Casas, J.M. & Suzuki, L.A. & Alexander, C.M. (2001). *Hand book of Multicultural counseling* sage Publication, Inc.

Ponterotto, J.G., potere, J.C. (2003). Multicultural Counseling Knowledge and Awareness Scale (MCKAS) validity, reliability, and user guidelines. In D. B. Pope-Davis, H. L. K. Coleman, W. M. Liu, & R. L. Toporek (Eds.) *Handbook of multicultural competencies in counseling and psychology*. (pp.137-153). Thousand Oaks, A: Sage

Strait, J.M. (2010). *Multicultural counseling competencies white Racial Identity across Mental Health sub-Disciplines*. College of human resources and Education At west Virginia University. <http://wwwlib.Com/dissertations>.

Torres- Rivera, E. (2006). *Psycho educational and counseling group with Latinos*. *Handbook of group counseling and Psychotherapy*. Thousand oaks, CA: Sage.

Sue, D.W. Arredondo, p. & MC Davis, R.J. (1992). Multicultural counseling competencies and standards: A call to the profession. *Journal of counseling and Development*, 70, 477- 486.

Sue, D.W. & Sue, D. (2008). *Multidimensional facts of cultural competence*. *The counseling psychologist*. 29, 790-821. New Yourk, John Wiley & sons.

Sue, D.W. & Sue, D. (2012). *Counseling the Culturally Diverse: Theory and Practice*, 6th Edition. Wiley. WWW.Amazon.Com

Todlock, R.L. (2009). *Counseling One school many differences: An assessment tool for school counselors and multicultural*. Southern Illinois University Carbondale. <http://www.lib.umi.Com/dissertations>.

Vespia, K.M (2010). *Multicultural career counseling: A national survey of competencies and Practices*. *Career development quarterly*. 59, 1.p.57-71.

Webster's new world Dictionary. (2005). New York: First Warner Books Printing.

Wrenn,C.G.(2001). *Afterward: The culturally encapsulated counselor revisited*. Inp. Pederson (Ed.), *Handbook of cross-cultural counseling and therapy* (PP.323-329). Westport, CT: Greenwood Press.

Zunker, V.G. (2006). *Career counseling A Holistic Approach*, (7th Edition). Printed in the United States of America.

استانداردهای مشاوره چندفرهنگی وضع کند و الزاماتی برای گذراندن دوره های آموزشی مشاوره چند فرهنگی در نظر بگیرد. با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهاد می شود دوره های آموزشی زیر برای مشاوران در شهر تهران برگزار گردد: دوره دانش افزایی مشاوره چندفرهنگی، دوره ارتقاء آگاهی چند فرهنگی مشاوران، و دوره ارتقاء مهارت چندفرهنگی مشاوران.

منابع

Bets, N.E. (1995). *The career psychology of woman*. Orlando, FL: Academic.

Boston, G. (2009). *Assessing Multicultural counseling competencies of internship students enrolled in CORE and CACREP programs*. Graduate school southern Illinois University Carbondale. <http://wwwlib.umi.com/dissertations>.

Constantine, M.G. (2002). Multicultural training, theoretical orientation, empathy, and multicultural case conceptualization ability in counselors. *Journal of Mental Health counseling*, 23(4), 357- 372.

Chaichanesakul, A. (2008). *Examining Multicultural counseling competencies among Racial/ Ethnic Minority and International Trainees*. University of Missouri-Columbia. <http://www.lib.umi.com/dissertations>.

Chao, R. (2004). *Counselors' Multicultural Competencies: Race, Training, Ethnicity, and Color-blind Racial Attitudes*.

Fassinger, R., Richie, B. (1997). *Sex matters: Gender and sexual orientation in training for Multicultural Counseling competencies* In D. Pope-David and H. Coleman (Eds.). *Multicultural Counseling competencies Assessment and training, and supervision* (83-110). Thousand oaks: Sage Publications.

Erikson, J.A. et al. (2010). *Handbook of Multicultural counseling competencies*. John Wiley & Sons, Inc, Hoboken New Jersey.

Hoshmand, T. L. (2008). *Culture, Psychotherapy, and Counseling*. Thousand oaks sage publications, Inc.

Gil, E. (2006). *From sensivity to competence working across culture*. In E. Gil, & A. Drewes. New York: Guilford Press.

Gold, J.M., & Hawley, L.D. (2001). *A study of the gender role of beginning counselors*. *Journal of Humanistic, Education and development*, 40, 73-84.

Maldonado, J.M. (2005). *Factors that influence the Multicultural counseling competencies of counselor education graduate students*. University of Arkansas.